

Kapittel 8

Noen konklusjoner

På helleristingfeltet i Alta er det en fremstilling av et reinsdyr som svømmer etter en båt. Siden reinen følger etter båten, kan det tyde på at det allerede for to tusen år siden fantes tamrein. De eldste skriftlige kildene om samer er trolig nedskrevet av den romerske historikeren Tacitus ca. 100 år evt. Mer kjent er den nordnorske høvdingen Ottars fortellinger om kong Alfred på slutten av 800-tallet. Ottar skrev at han selv hadde 600 tamme reinsdyr, inkludert seks dyr som var svært verdifulle for samer fordi de ble brukt på jakt for å tiltrekke seg ville reinsdyr. I tillegg finnes det senere beskrivelser om samer som brukte tamrein til transport av folk, og som både pakkdyr og melkedyr. Flere av de gamle kildene viser at rein var utsøkt mat for folk på den tiden, i tillegg til å gi materiale til klær og redskaper, som de gjør fortsatt (Swanson et al., 2018). Reindriften har alltid hatt stor betydning for det samiske urfolket, både økonomisk, økologisk, språklig, kulturelt, sosialt og symbolsk. Samer selv kjemper for reindriften opprettholdelse i fremtiden fordi den er så mye mer omfattende enn «bare en næring».

Reindriften har i moderne tid vært gjenstand for en rekke ulike lovgivninger og styringsregler. Konfliktene i reindriften har særlig økt etter at reindriften slo fast at *siidaene* og distriktene som privatsrettslige organer, selv skal ordne opp i uklarheter og uenigheter.

I loven ble det lagt inn et element av «riset bak speilet», for eksempel i spørsmålet om reintallsreduksjoner. Det fremkommer i loven der det understrekes at dersom *siidaene*/distriktene ikke oppnår intern enighet, må alle *siida*-innehavere redusere reintallet med samme prosent slik at samlet reintall kommer innenfor vedtatt maksimaltall. Dette selvstyreprinsippet har ført til et økende antall rettssaker samtidig som 2007-lovens meklingsparagraf har vært en «sovende paragraf». Både reineiere og reindriftsmyndigheter oppgir at de har ventet på regler for mekling slik det nevnes i reindriftsloven § 73. Slike regler ble først vedtatt i 2020. Dette har bidratt til at flere konflikter havner i domstolene uten at mekling er prøvd ut og konfliktene nødvendigvis løses (Henriksen & Hydle, 2018).

I denne boka har vi vist til teorier om konflikthåndtering og mekling. Vi har trukket inn samisk kommunikasjon og annen urfolksrelatert tenkning om dette, det som ofte benevnes som *restorative justice* (Aertsen, 2004; Braithwaite, 2002) eller på norsk; gjenopprettende praksis. *Restorative justice* er en samlebetegnelse på dekoloniale modeller og metoder som er i stadig utvikling, og som adresserer de steg og tiltak som bør gjennomføres for å gjenopprette tillit mellom partene. *Restorative justice* og andre postkoloniale tilnærminger (Gandhi, 1998; Young, 2001, 2003) anerkjenner at kolonialiseringen, som for eksempel fornorskningen av samene, er krenkelser som har hatt negative konsekvenser for urfolk, også utover språk og kultur. Duran og Duran (1995) viser til at urfolk topper mange negative statistikker som for eksempel rusbruk, vold og selvmord, og konkluderer med at dette skyldes kolonialiseringen. Det blir ansett som nødvendig først å anerkjenne krenkelsene, før forsoning og reparasjon kan finne sted (Henriksen et al., 2019a). Mange av metodene som er utviklet innenfor et vestlig paradigme, går gjerne direkte til reparasjonsfasen og har søkelys på dialog som kultursensitive metode. Hart (2007) kritiserer slike tilnærminger og sammenligner dette med å leite etter en mistet bilnøkkel under gatelyset, selv om bilen står parkert på den andre og mørklagte siden av veien. *Restorative justice*-basert tenkning tar sikte på å opplyse og anerkjenne krenkelser, skam og skyld knyttet til «kolonialisingsveien» der mange «strekninger ennå er uten gatelys».

8.1 Fornorskingens konsekvenser

Mange samer har egne eller nedarvede negative erfaringer fra koloniale møter med representanter for myndighetene, jamfør arbeidet til Sannhets- og forsoningskommisjonen. Forskning viser at i de mange samiske samfunn er det liten tillit til de analyser og tiltak som hjelpere i den norske velferdsstaten tar i bruk (Henriksen, 2016; Henriksen & Hydle, 2018). De viser til at verken familierådslag i barnevernet eller stormøter i konfliktrådene får tilslutning fra samiske brukere. Også reindriftssamers møte med kravene fra NAV kolliderer med reindriftsutøvernes verdier og kulturtradisjon, samt fører til ekskludering fra egen arbeids- og levemåte, identitetstilknytningen til reindriften og kulturell tilhørighet (Thorslund, 2013, 2017). Manglende anerkjennelse (egen – omgivelsenes – myndighetenes) av bortfall av språk og kultur resulterer ikke bare i manglende tillit og underforbruk av tjenester, men kan også føre til skam, ydmykelser, individuelle traumer og fortsatt hverdagsrasisme og kulturell smerte.

I denne boka holder vi frem skammens kompass som en modell som kan forklare hvordan krenkelser påfører mennesker skam og bidrar til manglende tillit til hjelpeapparatet. Berg (2012) skriver at vi har en medfødt evne til å kjenne på skam når vi blir avvist av noen vi liker. Skam kan ikke oppstå når noe er likegyldig for oss. Skam kan også arves, og for mange samer er det knyttet skam til resultatene av fornorskingen. Skammen, slik mange forteller, er knyttet til at mange foreldre og besteforeldre i beste mening valgte å snakke og lære barna sine norsk språk. Skammen er også knyttet til møter med skolen hvor samisk språk var forbudt og kulturbakgrunn ikke ble anerkjent, men fortiet, nedvurdert og forsøkt fjernet. Et eksempel på en arvet krenkelse eller konflikt er de to naboene som kranglet om bjeffingen fra hundene, se kapittel 7.4. Den ene parten hadde vært i konflikt med bestemora til den andre parten. Bestemora hadde gått bort for mange år siden, men konflikten var fremdeles i live. Heller ikke en ekstern mekler i regi av konfliktrådet klarte å få partene til å møtes.

For å forstå reaksjonene til den eller dem som utsettes for ydmykelser og skam, har Nathanson (1992) konstruert «*the compass of shame*» eller på norsk *skammens kompass*. Kompasset angir fire ulike måter å reagere på når man blir utsatt for ydmykelser eller påført skam. For det første gjennom tilbaketrekking ved å flykte eller skjule seg for å unngå skammen eller for å slippe å «tape

ansikt». I flere av de omtalte konfliktene, meklingsforsøkene og rettssakene i denne boka, kan vi finne igjen handlinger i tråd med skammens kompass.

En kjent samisk artist forteller om sine negative erfaringer fra videregående skole (Kvinner og Klær 3/2019), (Dagens Næringsliv (D2 18.01.2019) og i boka si (Isaksen & Svendsen, 2021):

Plutselig var det ikke kult å være same [...] Ikke at hun vil påstå at det var mobbing, eller at noen bestemte seg for å være slemme [...] Utfrysingens mekanikk er ofte stødig, men umerkelig [...] Det var bare en sånn følelse av å ikke være velkommen.

Hun forteller at hun en gang midt på vinteren, i sterk kulde og i altfor tynne klær, brukte en hel dag til å haike hjem til mora som bodde vel 400 km unna. Vel fremme falt hun frossen og utslitt inn i moras fang. Hun forteller også at hun en annen gang trakk seg tilbake til hybelleiligheten sin. I to-tre uker satt hun inne og periodevis gråt og periodevis komponerte musikk som hun heldigvis gjorde opptak av på telefonen sin.

Dersom dette eksempelet analyseres ved bruk av skammens kompass, kan vi forklare det med tilbaketrekking som er den vanligste strategien for å møte skam. Hun prøver å slippe unna ved å rømme hjem til mora og låse seg inne i boligen sin. Berg (2012) påpeker at slik blir skammen begrenset, men begrenser samtidig relasjonene til andre. Berg skriver for det første at når vi trekker oss tilbake, erkjenner vi, og til en viss grad aksepterer, skamfølelsen, som når den kommer til uttrykk i selvfokuserte spørsmål som: «Hva er galt med meg?» Flere meklere og reineiere har erfart at dersom den ene parten tror at den andre vil «vinne», vil han/hun utebli fra en mekling.

For det andre kan man unnvike ved å benekte skammens eksistens eller forsøke å slippe unna for eksempel ved bruk av rusmidler som selvmedisinering. Tilbaketrekning og unnvikelse er passive reaksjoner, det som i tilknytning til toleransevinduet (Nordanger & Braarud, 2014) omtales som hypoaktivering (nedstemthet, tomhet, fjernhet og reaksjonsløshet). De to andre måtene å reagere på skam på, kan forstås som hyperaktivering slik som uro, aggresjon eller utagering. Fokus rettes mot en selv ved selvskading. Vedkommende forsøker å kontrollere den påførte skammen ved å kontrollere selv-fordømmelsen. Vi kan også stille spørsmål om artistens risikable haiketut i kulde og med tynne klær, kunne indikere at handlingen ikke bare handlet om å trekke seg unna,

men at kompassnålen også pekte mot det å skade seg selv? Selvangrep finner vi i motsatt ende av unnvikelsen, som når vi finner oss i ydmykkelser eller lar andre trække på oss for å bevare relasjoner. Skammen aksepteres til en viss grad, der vi påtar oss skyld, gjør andre til lags på egen bekostning eller «gir oss» for å unngå konflikter (Berg, 2012). I *Soabahallan*-rapporten (Henriksen & Hydle, 2018, s. 71) siterer vi Stoor (2016) som viser relativt høye forekomster av angst, depresjon og selvmord blant svenske reindriftssamer. Dette kan være et uttrykk for at noen også vender blikket og handlinger mot seg selv.

Den siste retningen i kompasset er at man bebreider eller kanskje til og med fysisk angriper andre. Skammen kjennes lettere eller statusen forbedres ved å rette fokus mot en annen. Målet med atferden er å fjerne skammen ved å påføre (eller overføre til) andre den skammen vi ikke selv kan tåle. Tre av rettssakene omhandler også trusler og vold som ut fra skammens kompass kan forstås som angrep mot andre. På miniseminalet til Landbruksdirektoratets reindriftsforvaltning, sa lederen av reinpolitiet at i saker der frykt er styrende, vanskeliggjøres konflikthåndteringen.

For hjelpere er det derfor viktig å vite om og anerkjenne krenkelsene som fornorskningen og tidligere krenkelser kan ha bidratt til. Vi tenker på Honneths (2008) tredeling med kjærlighet som anerkjennelsesform i den privates sfæren, respekt for individ og gruppe som anerkjennelsesform i rettighetssfæren og aktelse som anerkjennelsesform i den solidariske sfære. Dette er en modell som kan forklare krenkelser knyttet til fornorskningen og samers manglende tillit til hjelpeapparatet. Historisk bortvalg av språk og kultur samt dagens hverdagsrasisme kan gi samer en følelse av skam og ydmykelse. I kapittel 4 forteller mekleren om faren som følte skam for å skulle oppsøke konfliktrådet. Også en tidligere leder av reinpolitiet påpekte hvordan konfliktparter ofte unnlot skriftlig dokumentasjon og anmeldelser. Hun sa at politiet har prøvd å «dressere» reindriften ved å være mer på forskudd, men de venter og ser an altfor lenge. De erfarer at mange anmeldelser og konfliktsaker blir henlagt da det ikke foreligger skriftlig dokumentasjon. Denne tilbakeholdenheten kan skyldes skam, men kan også skyldes tidligere negative erfaringer i møter med myndighetspersoner under fornorskningstida.

I rettssaken om et gjerde mellom to tidligere gode naboer, jmfør kapittel 6.4, blir det en kamp om et tvisteområde fordi et tredje distrikt også presser på. Det ene distriktet møter presset med å bygge et gjerde som bidrar til utfordringer for nabo-distriktet. I første rettsinstans må distriktet rive ned

gjerdet, men lagmannsretten omgjør dommen, dog med såpass grad av tvil at partene dømmes til å dekke egne saksomkostninger. Til tross for en rettskraftig dom, synes aggresjonen og konfliktnivået å ha eskalert, jamfør trinnene i konfliktrappa. Den ene parten bruker mye ressurser på å planlegge og gjennomføre gjenoppbyggingen av gjerdet, samtidig som den andre parten prøver å forhindre det. Tilfeldige møter mellom reineiere fra de to partene virker noen ganger ubehagelige og utrygge ved at kommunikasjonen oppleves som krenkende. Det er belastende for begge parter å stå i en slik konflikt der ingen av partene har direkte ansvar for den oppståtte situasjonen. Årsaken synes å være eksternt press på deres beiteområder og myndighetenes mangel på håndtering av saken. Det kan dessuten stilles spørsmål om det også føles både ydmykende og skamfullt at partene ikke klarte å løse uenigheten, og at tidligere venner nå er blitt fiender.

8.2 Reagere raskt og holde konfliktene på lavest mulig nivå i konflikt-trappa

Vi har påpekt viktigheten av at mekling iverksettes snarest for å unngå at saken «klatrer» i konfliktrappa og blir mer alvorlig. Kanskje går det fra å handle om sak til å bli personrettet, som igjen kan involvere både frykt og trusler. Det er dessuten viktig å unngå at konfliktene må løses av domstolene. Ved å bruke Glasls konfliktrapp i en gjennomgang av våre erfaringer, har vi dokumentert hvordan reineiere og myndigheter befinner seg i varierende grad på de første seks trinnene, mange av dem ødeleggende for kommunikasjon og nødvendig, ønsket samhandling. Avsløring, trusler og nøytralisering har også ødeleggende effekter for samarbeid og konfliktløsning med andre parter, både andre distrikter, reineiere og kommuner, og bidrar til utrygghet og usikkerhet på alle sider. Arnsteins stige for medvirkning viser at det er mange brudd gjennom mange år og på mange områder når det gjelder reindriftens muligheter til medvirkning i egen virksomhet. Gang på gang viser våre resultater at det først og fremst er trinnene innen ikke-deltakelse og grader av legitimering som i stor grad har vært gjennomført av statlige og kommunale myndigheter.

Rapporten fra Landbruksdirektoratet (2023) viser at for å løse konflikter på et så tidlig stadium som mulig, vil det være hensiktsmessig at reinbeitedistriktene arbeider med konfliktforebygging og utvikler en intern ordning for konflikthåndtering i sine bruksregler. Dersom en lokal konfliktløsningsordning er etablert, må ordningen få rom til å fungere som en førstelinjemekling på lokalt nivå, før det igangsettes mekling etter reindriftsloven § 73. Landbruksdirektoratet har vurdert om det er mulig å avgrense bruken av § 73-mekling i konflikter hvor det er i offentligrettslig interesse å avklare en konflikt. Forarbeidene til reindriftsloven åpner for at det offentlige i enkelte tilfeller kan gå inn, også i det som i utgangspunktet er interne saker. Bakgrunnen er behovet for å sikre en velordnet drift og gi beskyttelse mot misbruk av maktposisjoner. Det kan være snakk om konflikter som går ut over en uskyldig tredjepart. Direktoratets rapport viser at der hvor *siida*-andelsleder, *siida*-styre eller distriktsstyret ber om at det igangsettes mekling etter reindriftsloven § 73, bør dette prøves ut uavhengig av om konflikten anses å være offentligrettslig eller privatrettslig. Det understreker at mekling ikke er én av hovedpilarene i forvaltningssystemet for reindriften. Det må være vedtakene, reguleringene og bruksreglene som fordeler ressursene mellom brukerne, og som må være det som «bærer» forvaltningssystemet. Dersom en konflikt skyldes brudd på reindriftslovens bestemmelser, må det være slik at forholdet i første rekke må følges opp og reglene håndheves. Det vil ikke være hensiktsmessig å gjennomføre mekling samtidig som Statsforvalteren, Landbruksdirektoratet eller reindriftsstyret gjennomfører inngripende tiltak mot parten(e), eksempelvis tvangstelling, utdriving av rein ved tvang, løpende tvangsmulkt eller andre tvangstiltak.

Der det er konstatert eller mistanke om lovbrudd etter straffelovens bestemmelser, er det ikke hensiktsmessig å mekle mens saken er under etterforskning eller ligger til påtalebeslutning. En annen avgrensning er ved stevning til rettsak. I slike tilfeller vil det være aktuelt med rettsmekling, men det vil ikke være hensiktsmessig å mekle etter reindriftsloven § 73 samtidig med en pågående etterforskning eller rettsprosess. Mekling kan være egnet til å løse eventuelle bakenforliggende konflikter som kan være årsaken til at det må gjennomføres inngripende tiltak. Mekling bør også være aktuelt i etterkant av domstols-prosesser for å finne løsninger på hvordan partene kan forholde seg til hverandre. Målsetningen med slike meklinger er gjerne at partene selv skal finne løsninger på hvordan de skal forholde seg til hverandre, og at det

skal være trygge rammer for næringsutøvelsen. Partene kan finne frem til enighet om hvordan de skal være uenige og unngå bruk av trusler og vold. I slike saker er det viktig at den fornærmede ikke utsettes for press, slik at det oppstår fare for nye krenkelser. Før det legges opp til denne typen mekling, er det viktig å vurdere om saken er egnet til en slik prosess. Partenes behov vil være helt avgjørende, og hensyn til både fornærmede og gjerningspersonens situasjon spiller inn. Det er viktig å vurdere sakens karakter og behovet for å forebygge nye hendelser og/eller konflikteskalering.

8.3 Konflikthåndteringen sett ut fra den samiske kommunikasjonsmodellen

Den samiske kommunikasjonsmodellen består av seks delvis overlappende sirkler:

1. *Árvvoštallat* – (vurdere) der verdier om å klare seg selv, klare seg med lite og selvbestemmelse er viktige.
2. *Birgehallat* – væremåter og nonverbal kommunikasjon når det gjelder å klare seg i forhold til andre i *siidaen* eller storfamilien.
3. *Gulahallat* – kunne konsultere og høre med andre, jf. dette med verdien om at folk skal selv bestemme og ta egne avgjørelser.
4. *Sagastallat* – snakke med andre.
5. *Soabadallat* – bli enige/løse konflikt gjennom intern dialog.
6. *Soabahallat* – mekling med hjelp av en utenfra.

Soabahallan-rapporten viser til flere forhold hvor samiske normer og verdier for kommunikasjon står i direkte motsetning til norske praksiser for kommunikasjon. Det er forskjeller mellom en indirekte samisk kommunikasjonsform og en direkte norsk kommunikasjonsform. Samer synes også å foretrekke én-til-én-samtale, gjerne side ved side, og mindre grad av fellesskapsamtaler.

I boka fremstilles flere eksempler der ulike syn på taushet kommer til syne. Da vi sa ja til å mekle i saken som er omtalt i kapittel 7.3, ble alle *siida*-andelshavere orientert om dette ved at hovedmekler skrev et informasjonsbrev,

og statsforvaltningen ba om tilbakemelding på dette. Kun én av *siida*-andels-
haverne responderte og ønsket meklingen velkommen. Manglende respons
gjorde at hovedmekler tok en telefonrunde med alle *siida*-andels-
haverne. Dette avstedkom både positive og negative tilbakemeldinger om å igangsette
mekling. Vi har i kapittel 7.3 skrevet om at det kan skyldes at konflikten var
anmeldt, og at partene forberedte seg på rettsrunde. Men hovedpoenget her
er at manglende respons kan forklares ut fra den samiske kommunikasjons-
modellen om at den som tier, trenger mer tid. Også det at distriktsstyret ikke
hadde innvendinger mot at en reiner utenfra flyttet inn i distriktet i 2016,
men at *siida*-/distriktsflertallet i 2020 krever tilflyttingsvedtaket opphevet,
kan tolkes som et kommunikasjonsbrudd der myndighetene anså taushet
som en aksept, men at det fra et samisk perspektiv kan forstås som behov for
å bruke mer tid før svar avgis. Når flertallet kanskje også etterfulgte *dustet*-
praksisen om å forholde seg rolig og la gjesten ta introduksjonsansvaret, og
tilflytteren som gjest ikke gjorde det, kan det ha bidratt til en dårlig start og
en gradvis økning av konfliktnivået.

I kapittel 7.6.3 omtaler vi en annen konflikt der Statsforvalteren selv
prøver å mekle etter at frivillig mekling i regi av konfliktrådet ikke lyktes.
Den samiske meklerin med god kjennskap til samisk og reindriftssamisk
språk og kultur brukte elementer fra samisk *meahcce*-terapi som å innkalle til
møter ute i naturen. Det ble avholdt flere møter, men han erfarte at partene
etter hvert uteble fra den frivillige meklingen. Meklerin konkluderte med at
siden dette var en langvarig intern konflikt om rettigheter, knyttet til en del
av distriktets fellesbeiteareal, og som således involverte svært mange, tar slike
saker svært lang tid. Utbygger gav seg likevel ikke og utfordret Statsforvalteren
til ny mekling etter reindriftsloven § 73. Men når Statsforvalteren stiller med
forhåndsnotat om at alle partene skal likestilles og må godta løsningen, opp-
fattes dette som ultimatum og brudd på samisk kommunikasjonsforståelse
om å stille foreløpige konklusjoner og la den enkelte selv bestemme og gjøre
valg. Statsforvalteren har forklart om presset fra utbygger. Et slikt forhånds-
notat er heller ikke i tråd med god meklingsikk. Det er partenes konflikt,
og løsninger må komme fra dem. Meklerin deltar ikke i konflikten og bør
heller ikke foreslå løsninger på forhånd.

I kapittel 7.4 der vi omtaler en av de få vellykkede reindriftsrelaterte
meklingene, jobbet meklerin lenge med formøter. Hun gav ikke opp. Hun
ringte faren og sønnene flere ganger og var også flere ganger der de bodde.

Slik klarte hun etter hvert å komme seg *backstage* eller bak de offentlige formuleringene i meklingsønskene som sosiologen Goffman ville omtalt som *frontstage* (Goffman, 1956/2022). *Backstage* fikk hun også kjennskap til bestefarens sterke ønsker om å holde kontakt med barnebarna. Det var et viktig element for at meklingen ble en suksess.

Denne mekleren hadde selv bakgrunn fra et land der det kollektive samholdet fremdeles er viktig. Hun forsto derfor at bak partene var det flere andre mennesker som også hadde eierskap til konflikten. I den samiske kommunikasjonsmodellen påpeker vi viktigheten av også å ivareta det kollektive perspektivet ved begrepene *birgehallat* (klare seg i forhold til de nærmeste andre) og *gulahallat* (høre med de andre). I kapittel 7.5.2 omtaler vi forsøket med et distriktsinternt meklingssteam. På spørsmål om erfaringene så langt og om eventuelle ubehag ved rollen, svarer mekleren at det er viktig at de er årsmøteoppnevnt, og at ordningen eventuelt er nevnt i bruksplanen, slik at meklerne derfor utøver sine roller på vegne av hele distriktet.

Dermed kan mekling i reindriften være tidkrevende fordi reindriften har sine oppgaver som må gjøres. Og siden det er *siidaen* eller distriktet som har rettighetene til beiten, må spørsmål avklares med de andre. Da må også meklere finne seg i å ta pauser. I meklingen som er omtalt i kapittel 7.3, fremkommer det at statsforvaltningen og partene har ulikt syn på nødvendigheten av meklingsberedskap og ulik forståelse for periodevis langvarig taushet fra partene samt manglende meklingsprogresjon. Vi som meklere innførte en meklingsberedskap ved at partene når som helst kunne ta kontakt med oss. I meklingen kunne det gå lange perioder der vi ikke hørte noe fra partene, mens i andre perioder hadde vi svært mange henvendelser. I konflikten var majoritetsparten først motvillige til mekling. Men ettersom tida gikk og tida for rettssaken nærmet seg, påpekte begge partene at konflikten snart ville være moden for mekling. Også tingretten så meklingsmulighetene og tilbød partene å prøve rettsmekling. De takket nei og begrunnet dette med at de var i gang med en § 73-mekling. Meklerne var nå godt kjent med konflikten og partene, og meklingen burde derfor fortsette. Statsforvaltningen var imidlertid uenig og vedtok å avslutte meklingen uten å gi partene en tilfredsstillende begrunnelse for vedtaket. Det antydes fra majoritetsparten at det lå økonomiske årsaker hos statsforvalteren til grunn for avslutningen av meklingen. Meklingsberedskap er ikke nevnt i reglementet til mekling etter reindriftsloven § 73, men i Landbruksdirektoratet rapport foreslås det at dette tas inn.

Som vi har påpekt, kan taushet og tilbakeholdenhet også skyldes negative erfaringer fra møter med norske myndighetspersoner under fornorskningstiden. Vi erfarer at mange samer, særlig eldre, ofte har en form for autoritetsangst og tør ikke å stille kritiske spørsmål til henvendelser fra myndigheter, men gjør slik man blir bedt om. Eller de finner på måter å unngå eller trekke seg tilbake på, jamfør skammens kompass (Berg, 2012). Den som skal mekle i konflikter med samiske parter, bør derfor ha kunnskaper om postkolonial og restorativ (gjenopprettende) tenkning og metodikk der man innser viktigheten av å anerkjenne krenkelser og redusere partenes skam og skyld knyttet til dette (Henriksen et al., 2019a). I denne boka gjør vi rede for flere dekoloniale metoder og modeller. Den vanligste er en postkolonial trefasedeling med anerkjennelse (av krenkelser), forsoning og reparasjon. Men vi viser også til van Bovens modell fra Australia med fem faser:

1. anerkjennelse og unnskyldning
2. garantier mot gjentakelse
3. tiltak for tilbakeføring
4. mål for rehabilitering
5. monetær kompensasjon

Det finnes også andre modeller der sorg, men også drømmer om et bedre liv, er nevnt. I 2009 ba daværende statsminister i Australia, Kevin Rudd, urfolkene om unnskyldning for myndighetens alvorlige brudd på menneskerettighetene da barn ble fjernet fra mange urfolkshjem (*stolen children*). Det ble også igangsatt en «close the gap»-aksjon for å redusere forskjellene mellom de hvites og urfolks bruk og utnyttelse av velferdsgodene. I 2019 deltok Henriksen i tiårsmarkeringen i Canberra. Mange urfolksstammer hadde svært liten tillit til myndighetene, og mange mente at det ikke hadde skjedd noe mer etter unnskyldningen for ti år siden. Argumentasjon gikk på at punkt to om garantier mot gjentakelser ikke var innfridd. Svært mange urfolksbarn blir fremdeles fjernet fra sine hjem.

Når kolonialiseringen ikke opphører, er det vanskelig for urfolk å få tillit og gå videre i dekoloniserings-prosessene. Fosen-aksjonen og regjeringens senere opprettholdelse av vedtaket om at vindmøllene ikke skal fjernes, er et helt sentralt norsk eksempel på hvor vanskelig det er å skape forsoning og reparasjon dersom krenkelsene ikke opphører. I 2023 la den norske Sannhets-

og forsoningskommisjonen frem sin omfattende rapport om fornorskingen av samer, kvener og skogfinner (Sannhets- og forsoningskommisjonen, 2023). Kommisjonen har hentet inn mange krenkelsesfortellinger fra mennesker som selv har erfart krenkelsene, men også fra mennesker som har arvet slike krenkelser. Kommisjonen har også koblet mange av disse fortellingene til historiske gjennomgang av fornorskingsprosessene. Som forskere innen det gjenopprettende praksisfeltet, ser vi på kommisjonens rapport som fase én der de som har blitt utsatt for krenkelser, har fått en viss anerkjennelse av krenkelsene ved å ha fortalt om krenkelsene til kommisjonen. Anerkjennelse er nødvendig for å iverksette forsonings- og reparasjonsfaser (Henriksen et al., 2019a). Men ut fra skammens kompass-modellen (Berg, 2012) om menneskelige reaksjoner på ydmykelser og skam, kan vi anta at mange krenkelsesfortellinger ikke er blitt fortalt, og dermed heller ikke anerkjent. Da kan mennesker sitte fast i tabubelagte, skammelige og dysfunksjonelle håndteringsmåter som unnvikelse, tilbaketrekking, selvmedisinering ved rus, selvbebreidelse og selvskading eller beskyldninger og angrep rettet mot andre. Slike krenkelsesfortellingene vil være svært utfordrende og viktige å få frem. Vi håper at denne boka kan inspirere og motivere både meklingsorganisasjoner og forsoningsarbeidere til å ta i bruk og tilpasse gjenopprettende kunnskap til nordiske forhold. Kommisjonen har også lansert en del forslag til tiltak. Stortinget vil sommeren 2024 behandle rapporten, og vi er som mange andre svært spente og forventningsfulle til hva som vil være de neste skrittene i forsoningsarbeidet.

I vår mekling erfarte vi også hvordan manglende oppmerksomhet om disse spørsmålene lett førte til at partene tok i bruk krenkede kommunikasjon (Rosenberg, 2018), både i sin kommunikasjon med og omtale av hverandre, men også overfor Statsforvalteren. Krenkende kommunikasjon kan lett oppfattes som ubehagelig og truende. Både i denne saken, men også i en sak om tvangstelling i Finnmark i 2022 som kostet mer enn 18 millioner kroner, opplyser Statsforvalteren at de før inngripende tiltak gjør sine risikoanalyser for gjennomføring av tvangstiltak. Slike risikoanalyser kan reineiere lett kan oppfatte som fordomsfulle og sårende.

Tilbakeholdenheten og tausheten fra samiske brukere kan også være en del av den sterke samiske *birget*-filosofien der *iešbirget* (klare seg selv) er viktig (Henriksen, under publ.-b; Henriksen & Hydle, 2018; Henriksen & Larsen, 2023). Det å be eksterne om hjelp vil oppfattes som brudd på verdien av å klare seg selv. Våre erfaringer er at samer og reineiere unngår å ta opp

interne uenigheter eller konflikter. I hvert fall kreves det en lengre periode med forarbeid og tillitsoppbygging slik at mekler kommer inn *backstage*. Både *iešbirget*- (klare seg selv) og *birgehallan*-verdiene (holde fred med hverandre) er såpass viktige at man heller lar være å ta opp ubehagelig tematikk. Men mangel på *sagastallan* (kommunisere) og *soabahallan* (bringe sakene frem for mekling) kan også forstås ut fra menneskelige måter å håndtere krenkelser og skam på, ifølge skammens kompass (Berg, 2012). Å ta opp ting som er konfliktfylt eller skambelagt, krever særlige kunnskaper (Dale, 2006). Å møtes ute rundt et bål slik konfliktrådsmekleren i kapittel 7.3 prøvde, er i tråd med den samiske *meahcce*-terapien (Boine, 2011; Skårland, 2017). Eller at samtalen knyttes til en uteaktivitet, for eksempel vedhugging, rydding, eller lignende som lar deltakerne gjøre noe og ha valget om man vil snakke eller tie ved å holde på med aktiviteten. Den ivaretar også ønskene om side-ved-side-kommunikasjon, for eksempel rundt et bål eller i en sauna, slik Else Boiné (2005) har forsket på når det gjelder foretrukket kommunikasjon mellom samiske menn. I vår *Soabahallan*-rapport (Henriksen & Hydle, 2018) stiller vi spørsmålet om en side-ved-side-kommunikasjon foretrekkes fordi slik kommunikasjon primært skjer mellom to parter. En mulig forklaring kan være at samiske språk også har en dualisform i tillegg til entallsform og flertallsform.

8.4 Avslutning

Denne boka er blitt til som et resultat av vår mangeårig forskning både sammen og hver for oss. Vi har lært verdien av og praktisert det doble synssettet i urfolkforskning – også som ledd i en påkrevet dekoloniserings-strategi innen forskning. Denne strategien er en viktig del av den kunnskapsteorien (epistemologi) som er sentral for videre forskning – og ikke bare i urfolkssammenheng eller i Sápmi generelt. Det innebærer en tenkning og en selvforståelse hos forsker som krever en dreining vekk fra de tradisjonelle vitenskapsparadigmene ved læreseter nasjonalt og internasjonalt.

I tillegg har vi søkt å være til nytte i de feltene vi har både studert og deltatt i. En slik deltakende forskningstradisjon krever også en innsikt og en utsikt

som utfordrer mye tradisjonell forskningsideologi. Og bare slik har vi kunnet gi forskningsbaserte råd til for eksempel både reineiere og forvaltning.

Det å eie rein gir for mange samer en sterk kulturell tilknytning og er en viktig identitetsbærer. I en artikkel (Henriksen & Hydle, 2021) søker vi å forklare hvordan slik tilknytning og identitet gir en kraft til å møte ytre motstand og trusler – en resiliens. Siden 1950 har sysselsettingen i landbruket i Norge blitt redusert fra 350 000 sysselsatte til 60 000 i 2005 (Ladstein & Skoglund, 2008). Reindriften erfarer en motsatt utvikling. I 2000 var det i Norge 561 aktive driftsenheter med 2800 reineiere. I 2020 er det totalt 3304 reineiere fordelt på 535 *siida*-andeler, og flere reineiere håper å få en ledig konsesjon. Dette er imidlertid vanskelig fordi folk ikke ønsker å slutte, til tross for at reindriften og reineiere utsettes for mye negativ omtale og symbolsk vold og eksternt press om å godta inngrep som reduserer beitearealene. Olsen (2019) beskriver hvordan nazistene i 1944 prøvde å lure reineiere til å flytte 50 000 rein til Helligskogen i Skibotn for at flokken kunne bli en viktig del av nazistenes forsyning. Men reineiere og lokale politikere var lurere og flyttet flokken til Helligskogen i Anárjohka og unngikk på denne måten å avvikle store deler av den samiske reindriften. 50 år senere, i 1994 igangsatte myndighetene et omstillingsprogram der man brukte 330 millioner kr for å omstille reineiere ut av reindriften. Ifølge Angell et al. (2003) takket en del reineiere ja til omstillingstilskuddet, men mange av disse gjenopptok reindriften etter omstillingsperioden. På tilsvarende måte tilbyr vindkraftutbyggere i dag hundrevis av millioner og billig strøm for få reineierne aksept til å bygge ut vindmøller i reinbeiteområdene. Sistnevnte omtales som grønn kolonialisering (Lund et al., 2020). Den samiske reindriften står sterkt også til tross for at inntektene fra reindriften er lave. Guovdageaidnu-Kautokeino som landets største reindriftskommune er blant de nederste på inntektsoversikten med en gjennomsnittsinntekt i 2015 på kr 305 700. Til sammenligning tjente innbyggerne i Sola kommune 587 700 kr. Vi forklarer motstandskraften, resiliensen, for det første med at reindriften representerer en symbolsk og viktig urfolksnæring som gjennom fornorskningsperioden representerte en motkraft som bidro og enda bidrar til å bevare og styrke samisk språk og kultur. Som reindriftsutøver kan man i høy grad leve i, leve med og leve av naturen. Arbeidet i reindriften er også svært variert, og det kreves mange ulike praksisorienterte *iešbirget*-ferdigheter og kollektivt orienterte *birgehallan*-ferdigheter. Også den halvnomadiske formen med sesongvise flyttinger

oppfattes som attraktiv. Verdiene er sammenvevd med reindrifslivsstilen. Sammenlignet med lønnsarbeid vil verdien av å klare seg selv (*iešbirget*), og ha gode muligheter for selvforsyning, forsterke både det interne og eksterne slektskapskollektivet og samarbeidsforholdet. Reineiere oppgir også forholdet til dyr (rein, gjeterhunder) som en viktig resiliens-dimensjon ved reindriften. Og sist, men ikke minst, anses fortsatt det å ha et reinmerke som svært attraktivt og symboltungt. Den samiske reindriften er derfor viktig å verne. Interne og eksterne reindriftsrelaterte konflikter kan virke truende på en slik langvarig resiliens. Samisk kommunikasjon og konflikthåndtering bør derfor settes høyere på dagsorden, også som verdi- og kunnskapsgrunnlag for helt andre områder innen natur- og kulturforvaltning.

